

УДК 811.111'371

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-3-16>**Яна РОМАНЦОВА,***orcid.org/0000-0003-1972-9224*

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(Харків, Україна) yanaromantsova@ukr.net

ОЦІННА СПЕЦИФІКА КОНЦЕПТУ ЗАКОН У ПАРЕМІОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Стаття присвячена лінгвокультурологічному дослідженню оцінно-валоративних характеристик способів реперзентації концепту ЗАКОН на матеріалі пареміології англійської та української мов в скопусі антропоцентричної когнітивно-лінгвістичної парадигми. В результаті детального компаративно-контрастивного аналізу прецедентно-пареміологічного фонду лінгвокультур, що вивчаються, виявлено універсальні та культурно-специфічні аспекти концептуалізації та вербальної об'єктивації концепту ЗАКОН з паралельним обґрунтуванням його особливостей як багатовимірного культурно-детермінованого лінгвоментального конструкта.

Правова картина світу є одним з невід'ємних образів світу, функціонуючи як основа для ефективної соціально-значущої діяльності людей. Ключовою місією права та закона є регулювання взаємовідносин та поведінки людей у суспільстві, але юридичні стандарти можуть існувати виключно у мовному форматі, що зумовлює нерозривну спорідненість між мовою та законом. Спираючись на досвід провідних лінгвістів, не виникає ані найменшого сумніву в тому, що синтез лінгвістики та юриспруденції в юридичній лінгвістиці сприяє взаємному збагаченню двох наук, розв'язанню однієї з найактуальніших проблем сьогодення – підвищенню ефективності правоохоронної та судової діяльності.

Об'єктом нашої розвідки є концепт ЗАКОН, вербалізований у пареміології англійської та української мов, а його предметом виступає оцінно-валоративна компонента концептуалізації та мовної реалізації досліджуваного концепту пареміологічними засобами англійської та української мови. Аналіз стану дослідження проблеми дозволяє нам зауважити, що до теперішнього часу ментальну структуру концепту ЗАКОН не розглянуто у повному обсязі, так само як і засоби його вербалізації у пареміології англійської та української мов.

Ключові слова: аксіологія, концепт ЗАКОН, концептуальна характеристика, лінгвокультурний концепт, оцінка, паремія.

Yana ROMANTSOVA,*orcid.org/0000-0003-1972-9224*

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department №1 of Foreign Language

Yaroslav Mudryi National Law University

(Kharkiv, Ukraine) yanaromantsova@ukr.net

EVALUATED SPECIFICITY OF THE CONCEPT OF LAW IN THE PAREMIOLOGY OF THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

The article is devoted to the linguistic and cultural research of the evaluative characteristics of the methods of representation of the LAW concept based on the material of paremiology of the English and Ukrainian languages in the scope of the anthropocentric cognitive-linguistic paradigm. As a result of a detailed comparative-contrastive analysis of the precedent-paremiological fund of the studied linguistic cultures, universal and culture-specific aspects of conceptualization and verbal objectification of the LAW concept were revealed, with a parallel justification of its features as a multidimensional culturally determined linguistic construct.

The legal picture of the world is one of the integral images of the world, functioning as a basis for effective socially significant activities of people. The key mission of law and law (statute) is to regulate the relationships and behavior of people in society, but legal standards can exist exclusively in the language format, which causes an inseparable relationship between language and law. Based on the experience of leading linguists, there is not the slightest doubt that the synthesis of linguistics and jurisprudence in legal linguistics contributes to the mutual enrichment of the two sciences, to the solution of one of the most pressing problems of today - increasing the effectiveness of law enforcement and judicial activities.

The object of our investigation is the concept of LAW, verbalized in paremiology of the English and Ukrainian languages, and its subject is the evaluative component of conceptualization and linguistic implementation of the researched concept by paremiological means of the English and Ukrainian languages. The analysis of the state of research of the problem allows us to note that until now the mental structure of the LAW concept has not been considered in its entirety, as well as the means of its verbalization in paremiology of the English and Ukrainian languages.

Key words: axiology, LAW concept, conceptual characteristic, linguistic and cultural concept, assessment, paremia.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У процесі розвитку культури відбувається переоцінка цінностей, яка розпочинається з просування нового зразка певного поняття, з позиції якого розглядаються предмети, котрі містять у собі раніше встановлені ціннісні характеристики. Оцінка є одним з центральних аксіологічних, гносеологічних і, в той же час, праксеологічних понять. У процесі правотворчості між пізнанням дійсності і створенням норм (праксеологічних феноменів) неминучий проміжний аксіологічний елемент – оцінки різного роду (факторів дійсності, потреб, інтересів, цілей, правових норм як засобів тощо). Оцінка виявляється одним з центральних аксіологічних, гносеологічних і праксеологічних понять (Іващенко, 2015: 204). Найбільш явно моральні та утилітарні норми виражені у пареміологічних одиницях мови. *Паремія* (від грец. *παροιμία* – прислів'я, приказка) – це видове позначення малих фольклорних жанрів афористичного спрямування, прислів'їв і приказок. Паремії, як влучні лаконічні висловлення фольклорного походження, є цінними і концентрованими зразками народної творчості. У сучасній лінгвістиці пареміологічними одиницями мови є афористично стислі вислови із морально-утилітарним змістом у ритмічно організованій формі. Це символічні єдності (єдності форми і змісту) та формули етнокультурної інформації. У такій якості паремії виступають завдяки асоціативному зв'язку з багатомовним досвідом етносу і вираженню цього досвіду в лаконічних, стилістично оформлених висловлюваннях. Більш того, паремії – це мова, що цитується всередині мови. Вони відтворюються дослівно, але відрізняються від інших цитат тим, що не мають автора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Методологічною базою дослідження послуговували праці авторитетних вчених, як: Арутюнова Н. Д., Бабушкін А. П., Воркачев С. Г., Іващенко В. Л., Карасик В. І., Кряхтунова О. В., які уможливили розгляд ментальної структури концепту ЗАКОН в англійській та українській мовах через призму його поняттєвих, смислових, образних, символічних та оцінних компонентів.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що концепт ЗАКОН є одним з найважливіших складових концептуальної системи освоєння світу людиною, оскільки закон є основною цінністю і привілеєм свого світу. Аналіз стану дослідження проблеми дозволяє нам зауважити, що до теперішнього часу ментальну структуру концепту ЗАКОН не розглянуто у повному обсязі, так само як і засоби його вербалізації у пареміології англійської та української мов.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про вербалізацію лінгвоконцепту ЗАКОН у правових прислів'ях, ми цікавимося в першу чергу тим, як у мові відбивається уявлення народу про мораль і справедливість, про те, що правильно, а що ні, що входить у рамки закону, про які стереотипи можуть розповісти правові прислів'я. Більш того, якщо правові прислів'я (як частина фразеології) вербалізують концепти, які є частиною свідомості народу, нам також цікаво буде простежити за розвитком і вживанням, а також за їхнім «життям» сьогодні, адже зміна у значенні, вживанні та модифікації самих прислів'їв може свідчити про зміну свідомості людей, їх уявлень про закон і справедливість. Виходячи з цього, ми будемо розглядати концепт ЗАКОН із точки зору лінгвокультурології.

Уявлення про закон як про норму або правило, а також його взаємозв'язок із владою визначає його імперативний характер, формує універсальну константу понятійної моделі. У всіх європейських культурах поняття закон протистоїть поняттю беззаконня як позитивне і негативне. Міфологічній свідомості властиві такі оцінні позиції, як «добро – зло», «природний космос», який протиставляється як «світ порядку» – «хаосу», «світу безладу». Основні механізми життя можна описати у контексті боротьби хаосу (деструктивного початку) і космосу (конструктивного початку). В юридичній сфері це виражається у зіткненні норми (закону) і антинорми (беззаконня) (Арутюнова, 2003: 4).

Досліджуючи концепт ЗАКОН на матеріалі англійських правових прислів'їв, ми дозволимо собі звернутися до двох тлумачень: з одного боку – «закон» як зведення правил і норм, з іншого, – як сукупність догматів віри.

У першому випадку йдеться про юридичне право, що знаходить вияв у збірках законів, судєбниках, нормативних документах, що регулюють відносини між людьми і державами. Прислів'я, у яких вербалізується цей концепт, несуть у собі безпосередню юридичну і країнознавчу інформацію. Наприклад, *The more laws, the more offenders* / «Чим більше законів, тим більше порушників» /; *The laws sometimes sleep but never die* / «Закони іноді сплять, але ніколи не помирають» /; *The law is not the same at morning and night* / «Закон вранці не той, що вночі» /; *New lords, new laws* / «Нові лорди, нові закони» /; *In a thousand pounds of law there is not an ounce of love* / «У тисячі фунтів закону немає й унції любові» /; *Favor and gifts disturb justice* / «Привілей та подарунки перешкоджають справедливості» /; *Custom becomes law* / «Звичай стає законом» /; *A friend in court is*

as good as a penny in pocket / «Друг у суді настільки ж цінний, як і пенні у кишені» / тощо. (Donald F, 1935: 724–727).

На наш погляд, інформативну функцію даного типу прислів'їв, тобто функцію «ліквідації юридичної безграмотності», підтверджує сама структура прислів'їв, а саме, чіткість і однозначність формулювань, лаконічність, відсутність образності і широких можливостей інтерпретації. Багато з них є перекладом-калькою з положень права, закріплених у нормативних документах, часто мають латинський еквівалент, так як з'явилися у мові з Римського права. Наприклад:

Dura lex, sed lex	«Закон суровий, але закон»; «Закон є закон»
Confessus pro judicato habetur	«Той, хто зізнався вважається засудженим»
Silentium videtur confessio	«Мовчання рівнозначно визнанню»; «Мовчання знак згоди»
Ignorantia juris neminem excusat	«Незнання законів не звільняє від відповідальності»
Vim vi repelle licet	«Насильство дозволено відбивати силою»

Хотілося б зазначити, що наявність у правових прислів'ях латинського еквівалента доводить їх приналежність до концепту «закон юридичний», оскільки серед латинських прислів'їв і крилатих виразів є такі, які, на нашу думку, вербалізують інші концепти. Наприклад, латинське прислів'я «Audiatur et altere pars» / «Слід вислухати і протилежну сторону»; «Слід вислухати обвинуваченого і обвинувача» / може співвідноситися як і з концептом СУД, відображаючи необхідний порядок слухання справи в суді, який передбачає обвинувальну і захисну промови, так і з концептом СПРАВЕДЛИВІСТЬ, оскільки дане прислів'я і близьке до нього за змістом англійське «Judges should have two ears, both alike» / «У судді повинно бути два вуха» / означає надію на справедливе вирішення судового розгляду, надію на те, що суддя повинен бути справедливий, однаково уважно і неупереджено заслуховувати обидві сторони.

Ще одним прикладом можуть послугувати, на наш погляд, два близькі за змістом прислів'я «Dat veniam corvis, vexat cansura» / «Воронів щадять, а голубів терзають» / та «Ille crucem sceleris pretium tulit, hic diadema» / «Цей за злочин поплатився головою, а той отримав царський вінець» / . Поряд із англійськими прислів'ями «Little thieves are handed, but great ones escape» / «Що великим злодіям сходять з рук, за те дрібних здодіїв б'ють» / ; «Little thieves have iron chains and great

thieves gold ones» / «Дрібні злодії мають залізні кайдани, а крупні – золоті» / ; «Laws catch flies, but let hornets go free» / «Закони ловлять мух, а шершнів відпускають» / ; «One law for the rich and other for the poor» / «Один закон для багатих, інший для бідних» / вони вербалізують концепти ЗАКОН, СПРАВЕДЛИВІСТЬ, а вірніше НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ. Ці прислів'я свідчать про недовіру простого народу до суду, про відсутність віри у справедливе вирішення судової справи для «маленької» людини. Не випадково майже всі наведені вище приклади побудовані на антитезі «великий – маленький», тобто у першому випадку мається на увазі людина, що має вплив, значимість у суспільстві, гроші, а у іншому людина не багата, яка не має ніяких привілеїв. Протиставлення «жорстоке покарання – щедра винагорода» говорить не тільки про заслужене покарання для одного і про заохочення для іншого, але й про те, що завдяки своєму високому статусу в суспільстві навіть злодій може вийти сухим із води, у той час як не стільки винна «маленька» людина буде відповідати за свої і за чужі злочини за всією суворістю закону.

Латинський вираз «Damnari potest, qui reum dolonon exhibet» / «Може бути засудженим той, хто з умислом не пред'являє до суда винного» / має аналог і серед англійських правових прислів'їв: «The receiver is as bad as the thief» / «Не той злодій, хто краде, а той, хто злодіям потурав» / , «Set a thief to catch a thief» / «Злодій злодієм губиться». У цьому випадку ми повинні підкреслити, що окрім правової інформації, яку нам передають ці прислів'я стосовно того, що умисне укриття і посібництво порушнику є кримінальним злочином, англійський варіант цього слова має емотивне забарвлення. Ми бачимо, що це не просто констатація юридичного факту, а засудження тих, хто якоюсь мірою допомагає злочинцям. Відповідно, у контексті даних прислів'їв краще говорити про вербалізацію концепту ЗАКОН у розумінні справедливості, оскільки в наведених прикладах виражається впевненість народу в тому, що злочинця має бути покарано, тобто справедливість повинна взяти гору.

Суть латинського виразу «Cogitationum poenam nemo luit» / «За помисли нікого не судять» / полягає в тому, що злочинним і, відповідно, тим, що заслуговує покарання може бути тільки діявість, тобто дія або бездіяльність, але не думка і бажання. З одного боку, англійське прислів'я «Nobody endures punishment for thought» / «Ніхто не може бути засуджений за думки» / відображає принцип кримінального права, сформульований ще у римській юстиції у постулаті: «Один тільки

помисел украстити нікого не робить злочинцем». Але, з іншого боку, ми можемо припустити, що позбавлений багатьох прав простий люд бажає залишити собі право на внутрішню свободу, тобто на свободу помислів і бажань, не переступаючи при цьому межі закону, і саме у цьому він вбачає «справедливість».

Воркачев С. Г. стверджує, що поняття «правосуддя» (яке, за нашою думкою, входить у поняття «закон юридичний») і поняття «справедливість» зливаються для західного менталітету в один концепт, про що свідчить відсутність для них різних імен. «В англійській, французькій, іспанській, італійській та інших мовах для їх позначення використовується лексеми, етимологічно похідні від латинського слова "justitia"» (Воркачев, 2007: 15).

Проведений нами аналіз підтвердив доцільність розмежування у дослідницьких цілях значень «закон юридичний» та «закон божественний або моральний». Якщо розглядати закон Божий як зведення правил і норм для християн (на матеріалі правових прислів'їв), а моральний закон як межі, за які вихована в християнських традиціях людина не може вийти, то ми можемо об'єднати їх у єдиний концепт, що включає в себе уявлення та переконання про добро і зло, про гріх і покарання, тобто про все те, що закріплене та не закріплене в юридичному законі. Якщо в «закон юридичний» можуть входити такі концепти, як «суд», «право», рідше «справедливість», то в «закон божественний або моральний» – «праведність», «совість», «правда», «істина».

Також концепт «закон божественного і морального» включає в себе, на наш погляд, і поняття «справедливість», оскільки уявлення про справедливість відноситься до моральних установок людини. Характерним для поняття «справедливість» є і способи прямої номінації (іменування позитивної або негативної оцінки – справедливо / несправедливо), а також способи, пов'язані з поняттям, наприклад статусні номінації учасників (Кряхтунова, 2010: 7). Сюди ми можемо віднести правові прислів'я, в яких поряд із оцінкою «справедливо / несправедливо» присутня індикація на ієрархічні відносини, напри-

клад: «A rich knave is a libel on the laws» / «Багатий розбійник – це наклеп на закони» /; «Agree, for the law is costly» / «Погодьтеся, закон є дорогим» /; «Justice of leans to the side where the purse hangs» / «Справедливість схиляється на той бік, де висить гаманець» /; «For the upright the rear no laws» / «Для правих законів немає» /; «God help the sheep when the wolf is judge» / «Господь допомагає вівцям, коли вовк судить» /; «New ho goes to law for a sheep loses his cow» / «Той, хто прийшов до закону (суду) за вівцею втрачає свою корову» / тощо.

В українській мові етичний та юридичний аспекти правосвідомості розмножуються, а концепт ЗАКОН у пареміології отримує назву правди, яка успішно протистоїть законності як чомусь формальному по відношенню до совісті, що є єдиним дійсно справедливим суддею. Українська пареміологія передає негативне ставлення звичайної української свідомості до закону і до його виконавців, протиставляючи правосуддя та суд совісті, формальне право та правду-справедливість: «Де суд, там і неправда»; «До суду підеши, правди не знайдеш»; «Закон як дшило, куди повернеш – туди і виїшло»; «Що мені закон, коли судді знайомі»; «За наше жито та нас ще й бито»; «Які руки права пишуть, ті їх і мажуть»; «У праві стільки кінців, скільки у паркані дірок»; «Чиє село, того й право».

Отже, в результаті порівняльного аналізу пареміологічних одиниць англійської та української мов як вербальних репрезентантів концепту ЗАКОН можна стверджувати, що універсальним аксіологічним аспектом є цінності як морального, так і утилітарного порядку. Дивергентні ж концептуальні характеристики стосуються нюансів вираження, розподілу і комбінаторики норм, їхньої актуальності для досліджуваних лінгвокультур.

Перспективою нашої розвідки вбачаємо поглиблений лінгвокогнітивний та лінгвокультурний аналіз способів концептуалізації та мовної об'єктивації концепту ЗАКОН з фокусом на реалізації значеного концепту в гумористичній репрезентації в лінгвокультурах англійських країн та України зі зверненням до методологічного апарату психо- та соціолінгвістики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнова Н. Д. О движении, заблуждении и восхождении. *Логический анализ языка. Космос и хаос: Концептуальные поля порядка и беспорядка*. Москва, 2003. С. 3–10
2. Воркачев С. Г. Лингвокультурный концепт: типология и области бытования. Волгоград, 2007. 400 с.
3. Іващенко В. Л. Організація ментальності концепту. *Семантика мови і тексту*: праці III міжнародної конф. (Івано-Франківськ 25-26 вересня 2015 р.). Івано-Франківськ, 2015. С. 202–208.
4. Кряхтунова О. В. Шифтерный лингвокультурный концепт «справедливость» (на материале русской лингвокультуры): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Волгоград, 2010. 26 с.
5. Buljan G., Gradečak-Erdeljic T. Where cognitive linguistics meets paremiology: a cognitive-contrastive view of selected English and Croatian proverbs. *Explorations in English language and linguistics*. 2013. Vol. 1.1. P. 63-83.

6. Bajčić M. New insights into the semantics of legal concepts and the legal dictionary. New York, 2017. 222 p.
7. Donald F. Bond THE LAW AND LAWYERS IN ENGLISH PROVERBS. *American Bar Association Journal*. 1935. Vol. 21, No. 11. pp. 724–727.

REFERENCES

1. Arutiunova N. D. O dvizhenii, zabluzhdenii i voskhozhdenii. *Lohycheskiyi analiz yazyka. Kosmos y khaos: Kontseptualnye polia poriadka i besporiadka*. [About movement, delusion and ascent. *Logical analysis of language. Space and chaos: Conceptual fields of order and disorder.*] Moscow, 2003. pp. 3–10 [in Russian].
2. Vorkachev S. H. Lingvokulturnyi kontsept: typolohyia i oblasti bytovanyia. [Linguistic and cultural concept: typology and areas of existence.] Volhohrad, 2007. 400 p. [in Russian].
3. Ivashchenko V. L. Orhanizatsiia mentalnosti kontseptu. *Semantyka movy i tekstu: pratsi III mizhnarodnoi konf. (Ivano-Frankivsk 25-26 veresnia 2015 r.)*. [Organization of the mentality of the concept. *Semantics of language and text: proceedings of the 3rd international conference. (Ivano-Frankivsk, September 25-26, 2015).*] Ivano-Frankivsk, 2015. pp. 202–208. [in Ukrainian].
4. Kriakhtunova O. V. Shyfternyi lingvokulturnyi kontsept «spravedlivost» (na materiale russkoi lingvokultury): avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.19. [Shifter linguocultural concept "justice" (on the material of Russian linguoculture): abstr. dis. ... cand. philol. Sciences: 10.02.19.] Volhohrad, 2010. 26 p. [in Russian].
5. Buljan G., Gradečak-Erdeljic T. Where cognitive linguistics meets paremiology: a cognitive-contrastive view of selected English and Croatian proverbs. *Explorations in English language and linguistics*. 2013. Vol. 1.1. P. 63-83.
6. Bajčić M. New insights into the semantics of legal concepts and the legal dictionary. New York, 2017. 222 p.
7. Donald F. Bond THE LAW AND LAWYERS IN ENGLISH PROVERBS. *American Bar Association Journal*. 1935. Vol. 21, No. 11. pp. 724–727.